

21. FEJEZET

Kína

Egy globális hatalom újjászületése

György László

„Teljesen mindegy, hogy a macska fekete vagy fehér, amíg megfogja az egeret.”

Teng Hsziao Ping

„Ha az ember elutazik Kínába, úgy érzi, hogy elnyelte az ország, s hamarosan abbahagyja a gondolkozást. Csak azt érzi, hogy van itt valami félelmetesen nagy lény, amely sokkal nagyobb, semhogy az emberi elme befogadhatná magába; egy látszólag következetlen zűrzavar, amely látszólag saját léttörvényeinek engedelmeskedik, s játsza a maga hatalmas életdrámáját, amely néha tragikus, néha komikus, de mindig mélységesen és lármásan reális; aztán az illető egy idő múlva megint gondolkodóba esik, most már csodálkozva és megdöbbenve. Vannak, akik az ilyen gondolkodásból mindig úgy kerülnek ki, hogy végtelenül megelégedettek önmagukkal, és szent meggyőződésük, hogy van véleményük Kínáról és a kínai népről. Ezek azok a boldog emberek, akik a világot kormányozzák, árukat szállítanak a világ egyik feléből a másikba, és mindig igazuk van. Másokat viszont kétség és zavar fog el, talán félelem és megdöbbenés is, valami misztikus érzéssel elegyedve – és ott zárják elméiket, ahol elkezdték.” (Lin [1935]) Ezekkel a gondolatokkal indítja Lin Yutang azt a több mint fél évszázada írt művét, amely rendkívül nagy precizitással foglalja össze a kínai emberek jellemének, hétköznapi életének, a nemzet kultúrájának legfontosabb ismérveit. Kína azóta olyan hatalmas változásokon ment keresztül – beleértve a kommunizmust és az ezredforduló viharos eseményeit –, amelyek nagymértékben befolyásolták az ott lakók életét, és mind a mai napig éreztetik hatásukat, főként a hétköznaphoz fűződő viszonyukban.

Kína dominanciája hihetetlen és elképesztő tény a mai modern világban, és leginkább az ország korával és földrajzi fekvésével magyarázható. Ugyanakkor hiba lenne figyelmen kívül hagyni olyan fontos tényezőket, mint azt, hogy az

egyik legősibb népet felölelő nagyhatalomról beszélünk, amely jelenleg is a legnagyobb lélekszámú (1,3 milliárd fő 2006-ban). Nem elhanyagolható tény továbbá az sem, hogy Kína kulturális és tudományos munkássága iránytűként szolgált valamennyi ország számára. Ide köthető a legfontosabb találmányok egy részének megszületése, mint amilyen a papír, a porcelán, a nyomóelemes könyvnyomtatás vagy akár a lópor. Irodalma, filozófiája, életbölcseisége sajátos úton haladt, a művészet területén pedig szárnyalt ott, ahol mások csak a szárnypróbálgatásig jutottak.

Kína olyan ország, amelynek számára a Mao-féle kommunizmus is csak egy „trial-error” kísérlet volt. Miután a kommunizmus utópisztikus modellje zsákutcának bizonyult, nem késlekedett ezt felismerni, tanulni belőle, és létrehozta a két egymásnak szögesen ellentmondó gazdasági ideálnak – a szabad versenyes kapitalizmusnak és a központi tervezésű modellnek – egy olyan kombinációját, amely a mai közgazdasági gondolkodást meghatározó mérőszámokkal – a makrogazdasági paraméterrendszerrel – mérve a leggyorsabb fejlődést biztosítja számára.

21.1 TÖRTÉNELEM, KICSIT MÁSKÉPPEN, AVAGY KÍNA TÖRTÉNELMI CIKLUSAI

Dr. J. S. Lee *A kínai belső háborúk ismétlődése* című tanulmányában statisztikailag tanulmányozta a kínai nép „vérátömlésétéseinek” történetét, az erkölcsi degenerálódás okozta belső viszályok és a külső elnyomás felbukkanásának periodikusságát. Lee megfigyelései szerint a kínai történelmet ciklusokra oszthatjuk, amelyek időtartama egyenként megközelítően nyolcszáz évre tehető. Minden ciklus egy rövid életű és katonailag erős dinasztia hatalomra kerülésével kezdődik, amely évszázados belső viszályok után egyesíti Kínát. Erre négy- vagy ötszáz esztendei béke következik – egy dinasztiaaváltással –, amit azután több háborús hullám követ, minek eredményeként a főváros Északról Délre költözik. Azután egyre fokozódik az ellentét Észak és Dél között, majd idegen hódoltság következik, és ezzel véget is ér a ciklus. Kína ismét kínai uralom alatt egyesül és kultúrája újra virágzásnak indul.

Ezek a ciklusok az alábbiak szerint követik egymást:

1. (Kr. e. 221 – Kr. u. 588) kb. 810 év. A Chin-dinasztiától a Hat-dinasztia végéig és a hun betörésig.
2. (589–1367) kb. 780 év. A Sui-dinasztiától a mongol hódoltság végéig.
3. +1 (1367–1949) kb. 530 év. A Ming-dinasztiától a partvidékek gyarmatosításán és az ópiumháborún át a japán megszállásig és a véres polgárháborúig, a Kínai Népköztársaság kikiáltásáig.
4. +2 (1949–)

Lee elméletére támaszkodva vázoltuk fel a harmadik és negyedik ciklust is, az előzők sémáját követve. Szembetűnő lehet, hogy a harmadik ciklus jóval rövidebb, mint a korábbi kettő, de ez természetes következménye a közlekedésben és Európa iparában végbement változásoknak, valamint Kína – bezárkózásból fakadó – megrekedésének. Egy kínai uralkodó szavait idézve (1782): „Mindennel rendelkezünk, és nincs szükségünk idegen barbárok különös és szellemes gyártmányaira.” A bezárkózásban rejlő veszély szemléltetésére jegyzi meg R. H. Tawney történész, hogy a kínai parasztok „már akkor vassal szántottak, amikor az európaiak még csak faekével, de még akkor is vassal, mikor az európaiak már acéllal”.

Lee-t alapul véve a Mao vezette kommunista csoportosulást tekinthetjük annak a rövid életű és katonailag erős dinasztiának, amely egységbe kovácsolta Kínát és megteremtette – a napjainkra is jellemző – békés fejlődés alapját.

21.2 TÁRSADALMI, POLITIKAI ÉS KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG

Kína történelmének, birodalomszervező hatalmi technikáinak, ókori adminisztrációjának és kultúrájának ismerete nagyon fontos az ország gazdasági fejlődésének megértéséhez. A kínai birodalmi rendszer három pilléren nyugodott (Vietor [2007]). Az első az uralkodó személye, aki felhatalmazását az Égtől kapta, és így a nép szemében földöntúli képességekkel rendelkezett (az ég küldötte). Ez teremtett számára isteni jogokat az uralkodáshoz, amelyet persze csak jó kormányzással lehetett hosszú távon megtartani. Sikerral járt parasztlázadások sora bizonyítja, hogy amit Isten adott, azt a nép elveheti.

A második pillér a birodalmi bürokrácia. Az egész birodalmat irányító bürokrácia működése kifinomult szabályokra, speciális vizsgákra és jutalmazási rendszerre épült. A Tang-dinasztia alatt életbe lépett *császári vizsgarendszerrel* (7–9. sz.) – amely bár a következő dinasztiák uralkodása alatt módosult, de egészen 1905-ig érvényben maradt – mindenki számára nyitva állt az ajtó, hogy a szegénységből hatalomra és hírnévre emelkedjen. A vizsgák szükségképpen némileg gépies jellegűek voltak, nem arra szánták őket, hogy igazi lángelméket varázsoljanak elő, ellenben alkalmasak voltak a tehetség kiválasztására. Tulajdonképpen értelmi vizsgáknak voltak tekinthetők. Ez a rendszer lehetővé tette a tehetségek beszivárgását vidékről a városokba, pótolta a „faji erő” veszteségét a felsőbb osztályokban, és fenntartotta a benső megújulás körforgását, amire a társadalom egészsége szempontjából oly nagy szükség volt (Lin [1935]).

A harmadik pillér a konfucianizmus. A kínai társadalom alapvető építőeleme a család, amelynek felépítése és szerveződése a családi rendszer mélyén rejtőző társadalombölcseletre, a konfucianizmusra, vagy más néven a „társadalmi állás tanára” épül. Fő gondolata az állás, vagy *mingfen*, ami minden férfinak és nőnek megszabott helyet jelöl ki a társadalomban. *Ming* annyit jelent, mint név, *fen* pedig annyit, mint kötelesség. A konfucianus gondolat az, hogy ha minden ember ismeri a maga helyét, és helyzetének megfelelően cselekszik, akkor a társadalmi rend biztosítva van. Az „öt legfőbb emberi kapcsolat” közül négyet a család tölt

be. A különböző kapcsolattípusok a következők: (1) király–alattvaló, (2) apa–fiú, (3) férj–feleség, (4) testvér–testvér, (5) barát–barát. A barátok között lévő kapcsolatot azonosítani lehet a családi kapcsolattal, mert egy családtagnak a barátja a család barátjának tekinthető.

Amikor korrupcióról beszélünk, Kína esetében annak gyökereit sajátos társadalmi rendszerében kell keresnünk és jóval a kommunizmus megjelenése előtti időkhöz kell visszanyúlnunk. Az alkotmány és a törvény tiszteletének hiánya is a múlt beidegződéseiből következik. A családi felelősségvállalási rendszer kiépülése mellett a magasabb rangúak és az idősek iránti tisztelet, valamint a kínaiak többségének – egyébként bölcs – távolságtartása a közügyektől egyaránt hozzájárultak a korrupció túlburjánzásához (Lin [1935]). Hanfeitse – a „törvénykezők iskolájának” filozófusa, aki három évszázaddal élt Konfucius után – elemzése a személyes kormányzás hibáiról ma is éppannyira aktuális, mint hatvan vagy kétezerháromszáz évvel ezelőtt. A kínai személyes kormányzás évszázados gyakorlata Konfucius idealista felfogására épül, amely szerint úriemberek kormányoznak, akiknek kijár a feltétel nélküli tiszteletadás. Hanfeitse ezzel szemben a törvényes kontrollban látta a garanciát a tisztességes kormányzásra, és egyben rámutatott arra, hogy a köz érdekében eljárók értékrendjében is a magánérdekek dominanciája érvényesül. Hanfeitsét ezen gondolatai miatt tekinthetjük a *közösségi döntések elmélete* előfutárának.

Láthatjuk tehát, hogy a korrupció bizony nem újkeletű jelenség az ún. patriarchális társadalmakban, és Kínában sem a Kommunista Párt megjelenéséhez kötődik, hanem a pénz megjelenésével, a tét növekedésével vált egyre szembe-tűnőbbé.

21.3 A KÍNAI NÉPKÖZTÁRSASÁG KIKIÁLTÁSA ÉS A MAI POLITIKAI STRUKTÚRA LÉTREJÖTTE, 1949–1978

A japán megszállást követő anarchiából a Mao Cetung vezette Kínai Kommunista Párt került ki győztesen. A pártvezér 1949. október 1-jén kikiáltotta a Kínai Népköztársaságot. Mao kitüntetett szerepet szánt a parasztoknak a gyors gazdasági fejlődésben.

Első lépésként hadrendbe állította a kínai Népi Felszabadító Hadsereget, és megszilárdította hatalmát a tartományokban. Ezután két, egymással párhuzamos politikai struktúrát hozott létre. Az egyik a Kommunista Párt, amely Pekingből a tartományi kormányzatokon és azon belül a térségi önkormányzatokon keresztül egészen a legkisebb falusi egységig (a *danwei*ig) átszövi – mind a mai napig – a társadalmat. Ezek a helyi egységek felelnek az iskoláztatásért, a lakhatás biztosításáért, a születésszabályozás betartásáért, a személyes viták rendezéséért és a nyugdíjak folyósításáért. A munkásokat a *hukou*-rendszeren (lakóhely-regisztráció) keresztül kötötték a *danwei*ekhez. A Kommunista Párt főtítkára – a politbüro feje – volt Kína tulajdonképpeni uralkodója.

A Párt mellett Mao létrehozta a közigazgatási-kormányzati struktúrát, a minisztériumokkal és a szövetségi bürokráciával. A közel háromezer tagú Nemzeti Népi Kongresszus hozza a törvényeket és választja (formálisan) a miniszterelnököt. A hatalom harmadik forrásának a Központi Hadbizottság elnöke számít.

21.3.1 Mao eredménylistája

Mao a kezdetektől fogva nagyszabású kampányokkal tartotta sakkban politikai ellenfeleit. Elnyomta és elhallgattatta a földtulajdonosokat, a gazdag parasztokat, az „ellenforradalmárokat” (korábbi Kuomintang-tisztségviselőket), az értelmiségieket és valójában minden tőle jobbra elhelyezkedő társadalmi csoportot. Az erőszak, a kormány iránti lojalitás kifejezésére összehívott „harci gyűlések” és kikényszerített nyilvános vallomások mind-mind részét képezték az ideológiai formálásnak. Mao a szovjet mintát követve meghirdette az első öt-éves tervet (1953–1957), amely az állami beruházásokon keresztül a nehézipar fejlesztését szolgálta. A program bevezetése évi 9%-os gazdasági növekedést eredményezett.

A Mao-korszak második és minden kétséget kizáróan legszörnyűbb fázisa a Nagy Előrelépés elnevezésű emberkísérlet volt. 1956-ban, amikor Hruscsov harsányan szembe fordult a sztálini örökséggel, Mao – saját hatalmát féltve – szakított a Szovjetunóval. Az új gazdaságpolitikai elképzelés szerint a paraszti tömegek együttes erőfeszítésének eredményeként folytatódott volna a gazdasági fellendülés. Az 1958-ban útjára indított Nagy Előrelépés keretében szétszatták a földeket a vidéki kommunák között. Vezetőiket megbízták a parasztság aktivizálásával, a termelés fokozásával és a vidék ipari bázisának megteremtésével. Irreális sárokszámokat határoztak meg a háztáji kohókban előállítandó vas mennyiséget illetően. Ennek az lett a következménye, hogy a földművesek – tartva a megtorlástól – még szerszámaikat is beolvastották, csak hogy elérjék vagy megközelítsék a kitűzött mennyiséget az egyébként haszontalan, alacsony minőségű öntött vasból. A helyi hivatalnokok meghamisították a számokat. Minden kiszámíthatatlanná vált egy olyan világban, ahol bármelyik pillanatban lehetett számítani a kvóták felemelésére. Az eredmény: a GDP egyharmadával visszaesett, 20-30 millió ember halt éhen – többnyire idősek.

1960-ban Mao észrevétlenül változtatott a stratégián. Visszavonult a napi döntéshozataltól és Teng Hsziao Pingre bízta a gazdaság helyreállítását. Teng és pragmatikus bürokratái irányítása alatt a mezőgazdasági és ipari termelés visszatért stabil növekedési üteméhez. 1965-re a gazdaság évi 11%-kal növekedett, csökkenő munkanélküliség mellett. De alig indult gyors növekedésnek a gazdaság, Mao újra aggódni kezdett a szocialista forradalom sorsa miatt.

Azért, hogy „Kínát visszaállítsa pályájára”, 1966-ban meghirdette a Kulturális Forradalmat. A tincsapatokból verbuválódott vörösgárdisták utasításra elkezdtek felszámolni a Négy Hagyományt (régi gondolatokat, kultúrát, szokásokat, viselkedésmintákat). Felforgatták a vidéket, könyveket égettek, szétverték

a tudomány és az oktatás központjait, megverték és megölték az értelmiségieket és a jómódúakat. Teng Hsziao Pinget is vidékre száműzték, fiát pedig megnyomorították.

A hetvenes évek elejére Kína társadalma anarchiába fulladt. Mao végül a hadseregre támaszkodva rendet teremtett, és 1973-ban újra visszahívta Teng Hsziao Pinget. Mivel nem gondoskodott az utódlásáról, Mao 1976-ban bekövetkezett halálával jelentős hatalmi űrt hagyott maga után, amelyet csak két évvel később, 1978-ban sikerült betölteni. Ekkor Teng Hsziao Ping lépett örökébe a pártfőtitkári tisztségben.

Mao hibái nyilvánvalók, mégsem feledkezhetünk meg eredményeiről sem, amelyekkel tisztelői szerint megteremtette a későbbi fejlődés alapját. Merle Goldmann a Mao-korszak négy jelentős eredményét emeli ki.

1. Az első és legfontosabb, hogy közel 50-60 év vizsály után Maónak és a Kommunista Pártnak sikerült egységesítenie Kínát.
2. A Kommunista Párt megszervezte a közoktatást. 90%-ban felszámolták az írástudatlanságot, ami által vidékiek százmilliói váltak alkalmassá magasabb szintű társadalmi szerepvállalásra. Részben ennek és a kultúrának is köszönhetően Kínában rendkívül magas a gazdasági aktivitás. (A népesség 60%-a dolgozik, Magyarországon 39%, de Indiában és Indonéziában is csak 40%.)
3. A korszakban jelentősen növekedett a születéskor várható élettartam. A nagyon szegény Kínában a várható élettartam vetekedett a fejlett országok hasonló statisztikáival. (Mezítlábás orvosok jártak faluról falura, vizet tisztítottak, védőoltásokat adtak be, javítottak a vidék higiénés viszonyain.)
4. A nők társadalmi helyzete jelentős mértékben javult.

Mindezek az eredmények természetesen nem mentik fel Maót a Nagy Előrelépés és a Kulturális Forradalom idején elkövetett embertelenségek terhe alól, de talán árnyalnak a róla kialakított képen.

21.4 TENG HSZIAO PING PRAGMATIKUS REFORMJAI

Maót ideológia vezérelte, nem úgy, mint pragmatikus utódját, Teng Hsziao Pinget. Tengnek két cél lebegett a szeme előtt: stabil kormányzás és gazdasági növekedés. A pragmatizmus lényege, hogy minden intézkedés megítélését csakis az határozza meg, hogy működőképes-e, vagy sem. Ennek szellemében a nyolcvanas években kínai megfigyelőcsoportok százai rajzottak szét a világba, hogy megfigyeljék a gazdasági, gazdaságirányítási rendszereket, és azokat ki-elemelve, az eredményeket megvitatva odahaza is kipróbálják a jónak ígérkező megoldásokat. Mindezeket azonban megelőzte néhány égetően fontos és sürgős feladat.